

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ДІАЛОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ»

Дячинський Р. В.

У статті проаналізовано наукові підходи до трактування сутності і змісту діалогічного спілкування. Розглянуто принципи діалогічного спілкування. Міждисциплінарний аналіз наукової літератури дозволить визначити основні характеристики діалогу.

Ключові слова: діалог, діалогічне спілкування, суб'єкт-суб'єктні стосунки, взаємодія, самопізнання.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT «DIALOGICAL COMMUNICATION»

Diachynskyi R. V.

The article analyzes the scientific approaches to the interpretation of the essence and content of dialogue communication. The principles of dialogical communication are considered. An interdisciplinary analysis of scientific literature made it possible to determine the main characteristics of the dialogue.

Keywords: dialogue, dialogical communication, subject-subject relations, interaction, self-knowledge.

Термінологічний аналіз свідчить, що поняття «діалогічне спілкування» розглядається у педагогіці на двох рівнях: як об'єктивована форма демократичної взаємодії у шкільному житті (Г. Бірюкова, О. Галян, Г. Давидова, Т. Дикун, М. Каган, Т. Качан, С. Малишева, О. Матвєєва, О. Ткаченко, Н. Федорова, А. Шемшуріна) і як спосіб забезпечення метапотреб дитини у прийнятті та глибинному особистісному контакті (В. Андрієвська, Б. Братусь, Н. Володько, А. Добрович, Г. Ковальов, В. Рижов, Н. Савіна, Т. Флоренська, Н. Янченко). Наведемо визначення поняття «діалогічне спілкування» у вітчизняних педагогічних джерелах.

А. Реан визначає діалогічне спілкування як взаємодію педагога з учнями в освітньому процесі, спрямовану на створення сприятливого психологічного клімату, сприяння більш повному розвитку особистості [8].

Діалог – співбуття, в якому вплив поступається психологічній єдності учасників співробітництва, стають можливими справжня співтворчість й особистісний розвиток [3].

Діалогічне спілкування, за І. Бужиною, передбачає особистісну рівність, суб'єкт-суб'єктні відносини, конвергенцію потреб педагога й учнів, накопичення потенціалу злагоди й співробітництва, свободу дискусії, прагнення до творчості, особистісного й професійного росту, переважання прийомів, що організують самостійну діяльність студентів. Це взаємодія, для якої важливий контакт на основі співробітництва і взаємної зацікавленості [2].

А. Добрович, Н. Федорова, Т. Флоренська вважають діалогічне спілкування вищим, духовним рівнем спілкування, що передбачає глибинне особистісне перейняття проблемами й інтересами співрозмовника, спільний пошук істини, прагнення до єдності і злагоди. Глибина діалогічного взаємопроникнення зумовлює рівень духовності спілкування. Діалог передбачає ставлення до людей як до самоцінності, здатність до децентрації, самовіддачі і любові як способу реалізації цього ставлення. Діалог – система спеціально організованих інтеракцій, спрямованих на вирішення тих чи інших завдань у навчанні, що передбачають рівноправність, партнерський характер взаємодії, взаєморозуміння, обмін поглядами, ідеями, позиціями, зазначають Г. Бірюкова, Г. Давидова, Н. Лабунська.

Діалог – модальна (альтернативна до диктальної) міжособистісна взаємодія, що ґрунтується на духовній спільності, особистісному контакті, внутрішній солідарності, спрямована на задоволення основної потреби людини в іншій людині, вважає Ю. Кулюткін.

Діалог – складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між учнями і вчителями, що породжується потребами спільної діяльності і включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини. Діалогічне спілкування, зазначає А. Сидорин, це особливий тип ціннісно-сміслових, рівноправних і довірливих взаємовідносин, в ході яких виникає особистісне взаємовідображення і творче, конструктивне, духовно розвивальне взаємозвернення [10].

За критерієм особистісної спрямованості у сучасних підходах до розуміння діалогічного спілкування ми виокремлюємо дві основні, відносно незалежні, концептуальні лінії, які ґрунтуються на різних ціннісно-категорійних засадах і перебувають у тісному зв'язку з різними світоглядними системами: демократичною концепцією соціальних відносин і екзистенційною концепцією співбуття.

Своєрідний нормативно-правовий підхід до трактування сутності діалогічного спілкування представлений Н. Ткачовою. Виходячи з уявлень про рівноправність учасників діалогу, науковець розробила конструкт комунікативних прав особистості, що описують систему психолого-правових основ спілкування і визначають межі простору свободи співрозмовників. До основних комунікативних прав особистості Н. Ткачова відносить право на свою систему цінностей, відповідальність суб'єкта, самодетермінацію [12].

Не дивлячись на те, що діалог як поняття з'явилось у педагогіці значно пізніше, ніж власне сама емпірія діалогічного спілкування, ціла низка ідей, еквівалентних визначенням у філософії і психології діалогу підходам, були висловлені педагогами (хоча і без застосування відповідної термінології) задовго до їх появи у ролі концептів діалогічного спілкування в науковому обігу.

Так, серед педагогічних поглядів Г. Сковороди знаходимо як ідеї, тотожні принципам діалогічного спілкування, так і позначення взаємозв'язку якості педагогічного спілкування з рівнем духовного

розвитку педагога – позиція, співзвучна багатьом філософським концепціям (трансцендентно-онтологічній концепції М. Хайдеггера, екзистенційній концепції М. Бубера та ін.). Діалогічність педагогіки вітчизняного філософа полягала у глибокій зацікавленості внутрішнім світом дитини та спрямуванні розвитку «молодої душі» на формування її особистості «рухом легким, ніжним, делікатним, невідчутним», у згоді з її природним потенціалом (знаходимо концептуальний зв'язок з принципом «поза перебування» М. Бахтіна). Любов до вихованця, прагнення вчителя всіма засобами «здобути любов благородних душ» складає, за Г. Сковородою, сенс педагогічних відносин. Таке ж афіліативно-афективне звучання має діалогічне спілкування у трактуванні М. Бубера: діалогічний принцип особистісного включення є умовою діалогічності у педагогічному спілкуванні і являє собою явище душевно-духовного порядку, такий рівень відносин, при яких учень стає частиною життя і душі вчителя. Вчитель проникає у внутрішній світ учня, свідомо бере участь у його долі, несе відповідальність за неї, він щиро зацікавлений у його людському щасті [9, с. 4]. Особистісне включення, діалог «Я і Ти» породжує в душі дитини довіру і не лише до вчителя, а й до всього світу, адже вчитель як суб'єкт діалогу являє собою концентроване вираження зовнішнього світу з його вимогами і правилами. В очах учня вчитель втілює і уособлює всю дорослу реальність. Отже, за М. Бубером, довіра до вчителя означає знання того, що існує людська істина, істина людського існування, яка захистить його від подальших розчарувань у житті. Довіра учня до вчителя, заснована на такому знанні, творить дива. На зміну опору приходять співпраця. Довіра – запорука виховання як народження особистості, як таїнство духовного становлення людини [9, с. 96]. Тобто формула виховання М. Бубера виглядає так: діалог «Я і Ти» – особистісне включення – довіра – співучасть – духовне становлення особистості. Ідеал відносин учителя і учня – такий тип діалогічного спілкування, в якому учень мислиться не як об'єкт передачі знань, умінь і навичок, а як духовний наступник [9, с. 94].

Прямий концептуальний зв'язок із ще одним фундаментальним принципом діалогічного спілкування – принципом доміанти на Іншому – знаходимо серед поглядів авторитетних українських педагогів: Я. Чепіги (Зеленкевича), В. Дурдуківського, С. Русової. Я. Чепіга розглядав дитину як «індивідуальну самостійну істоту, зі всіма почуттями і думками дорослої людини, до котрої повинно пристосовувати школу, а не навпаки» [6, с. 31]. В. Дурдуківський вказував на необхідність створення «нової за духом, змістом і методами праці школи, яка б викликала «максимум самодіяльності, активності і творчості у дітей» [6, с. 34]. С. Русова писала: «мета школи – збудити, дати змогу виявитися самостійним творчим силам дитини. Слід зрозуміти душевний уклад кожного учня, ознайомитися з обставинами його життя, з'ясувати рівень знань. Тільки враховуючи ці індивідуальні особливості, педагог може помалу додавати нове,

єднати розірване» [6, с. 43].

Педагогічний потенціал діалогу, отже, вбачається не лише у плані виховання учнів, але й у плані духовного розвитку педагога, спільної праці, в основі якої, – повага, довіра і наслідування (М. Хайдеггер). Отже, діалогічна парадигма педагогічного спілкування відходить від евідемонічно-гедоністичних уявлень, піднімається над ними і є середовищем духовного розвитку. Саме таким бачив педагогічне спілкування В. Сухомлинський, розвинувши ідею звернення до внутрішнього світу дитини, опори на позитивне, підтримки і розвитку того здорового, що є в кожній особистості, формування «голосу совісті» [11, с. 184] і надавши, таким чином, педагогічного звучання ще одному діалогічному принципу – принципу діалогічного звернення.

Професійне становлення вчителя як суб'єкта діалогу відбувається тоді, коли із транслятора, носія норм і цінностей він перетворюється на свідомого інтерпретатора, творця нових сенсів, структура і сутність яких до визначається і доповнюється у діалозі з учнем, коли, як зазначив Г. Балл, соціокультурні норми, що беруть участь у детермінації особистісної позиції, отримують індивідуальну інтерпретацію [1].

Діалогізація педагогічної взаємодії передбачає трансформацію суперпозиції викладача і субординованої позиції студента в особистісно рівноправні позиції партнерів спільної діяльності. Побудова педагогічного процесу на принципах діалогу як психологічно рівноправного партнерства є важливою умовою розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів [4; 5].

Проведений міждисциплінарний аналіз наукової літератури дозволяє визначити основні характеристики діалогу.

По-перше, діалог – це взаємодія особистостей, у якій реалізуються суб'єкт-суб'єктні відношення, коли не виключається протилежність особистісних позицій, але обов'язковою є установка на взаємне розуміння один одного, інтерес до особистості партнера і безумовне її прийняття, ставлення до людини як до самоцінності.

По-друге, діалог продукує процеси самопізнання. Діалог – це світ проникнення в особистість іншого і через нього в себе.

По-третє, умовою діалогу є якісна розбіжність суб'єктів, що вступають у нього (їхня «інаковість», «іншість»). Діалог – це прорив у світ інших стосунків.

По-четверте, готовність до діалогу – один із універсальних показників сформованості індивіда як особистості. Ця готовність включає в себе спрямованість на пошук суті цінностей, що пред'являються, можливість суб'єктивно сприймати інформацію. Тільки через діалогічність виникають ціннісно-сміслові зрушення, зміна свідомості людини.

По-п'яте, специфіка діалогу полягає у зверненні і в підтримці вищої сторони людської особистості, що дозволяє вийти на якісно інший рівень спілкування, гармонізувати стосунки з іншими і з самим собою.

Література

1. Балл Г. А. Діалого-культурологічний підхід як напрям гуманітаризації освіти // Психологія – школі: [збірник матеріалів Другого Міжрегіонального науково-практичного семінару (Рівне, 16-18 січ. 1997 р.) / Ред. кол.: Г. О. Балл, В. М. Юрченко] / Г. О. Балл, А. Г. Волинець, С. О. Копилов. – Київ: Наукова думка, 1997. – С. 76 – 82.
2. Бужина І. В. Гуманістична взаємодія з учнями як складова професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів / І. В. Бужина // Наука і освіта. – 2000. – №4. – С. 7-11.
3. Галузяк В. М. Мотиваційно-ціннісні детермінанти індивідуального стилю педагогічного спілкування / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». – Вінниця, 1999. – №1. – С. 96-106.
4. Галузяк В. М. Образовательная среда как фактор личностного развития будущих учителей / В. М. Галузяк // Актуальные проблемы педагогической теории и практики: материалы международной научной конференции / под общей ред. проф. О.И. Кирикова; проф. Н.И.Сметанского. – Москва: Наука: информ; Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 2013. – С. 26-36.
5. Галузяк В. М. Підготовка майбутніх учителів у контексті особистісно зорієнтованого підходу / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 42. Частина 2. – Вінниця, 2014. – С. 162-169.
6. Киричук О.В. Діалог у контексті педагогічної взаємодії / В кн.: Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи./ За ред. Г.О. Балла, О.В. Киричука, Р.М. Шамелашвілі. – К.: УЗМН, 1997. – С. 31-46.
7. Культура педагогічного спілкування: методичні рекомендації / [О. М. Єремчук (уклад.)] – Чернівці : ЧНУ, 2001. – 16 с.
8. Реан А. А. Социальная педагогическая психология: учебное пособ. для студ. и асп. вузов РФ / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.
9. Савенкова Л. О. Професійне спілкування майбутніх викладачів як об'єкт психолого-педагогічного управління: наукова монографія / Л. О. Савенкова. – К.: КНЕУ, 2005. – 212 с.
10. Сидорин А. Диалог в воспитании: к постановке проблемы / А. Сидорин // Педагогика. – 1996. – №2. – С.48-53.
11. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский – К.: Радянська школа, 1971. – 244с. – (Педагогическая библиотека).
12. Ткачова Н. О. Організація суб'єкт-суб'єктних відносин між педагогом і вихованцями // Гуманізація навчально-виховного процесу: [збірник наукових праць / за заг. ред. В. І. Сипченка]. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2005. – 174 с.